

تحلیل ریخت‌شناسانه ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سَر خروس، متعلق به عصر ایلخانی*

محمد زهدی

دانشجوی دکتری پژوهش هنر، پردیس کیش دانشگاه تهران، کیش، ایران

دکتر حسن بلخاری فهی (نویسنده مسئول)

استاد گروه مطالعات عالی هنر، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشکده‌های زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

دکتر فرزانه فرخ‌فر

دانشیار گروه گرافیک، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

Email: m.zohdi.86@gmail.com

چکیده: پیکره‌سازی در ایران تقریباً با گام‌های اولیه تمدن در این سرزمین کهن آغاز می‌شود. در این میان ظرف‌پیکره‌ها، گونه‌های هنری فاخری هستند که علاوه بر دارا بودن جنبه‌های زیباشناسانه، کاربردی بودند و به فرم‌های گوناگونی از جمله اشکال انسانی، حیوانی، پرندگان و ریخت‌های تلفیقی ساخته شده‌اند. در این میان ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سَر خروس، به لحاظ دارا بودن ساختار فرمی زیبا و ترکیب‌بندی دقیق حائز اهمیت بوده و از آنجایی که فقط در عصر ایلخانی خلق گشته‌اند و کاملاً منحصر به این دوره تاریخی می‌باشند، جایگاه بسیار ویژه‌ای را در بین دیگر ظروف پیکره‌ای به خود اختصاص داده‌اند.

با ورود اسلام به ایران و ساخت لعاب زرین‌فام، این لعاب درخشان با انعکاس طلاگونه‌اش به بستر آثار سفالی از جمله ظرف‌پیکره‌ها نیز راه پیدا کرد و به دنبال آن ظرف‌پیکره‌های زرین‌فام کم‌نظیری به‌ویژه در عصر ایلخانی خلق گشتند که تا به امروز جایگاه بسیار ارزشمندی را به خود اختصاص داده‌اند.

در این پژوهش قصد بر این است که ویژگی‌های ریختی و فرمی ابریق‌های پیکره‌ای زرین‌فام که با فرم سَر خروس و در دوره تاریخی ایلخانی ساخته شده‌اند، مورد مطالعه قرار گیرند.

پرسش‌های مقاله حاضر این است که چه ویژگی‌های ریخت‌شناسانه‌ای در ابریق‌های پیکره‌ای زرین‌فام دوره ایلخانی که با فرم سَر خروس ساخته شده‌اند، مشهود است؟ و فرم و ریخت قالب در این ظروف پیکره‌گون چیست؟

برای دستیابی به پاسخ این سوالات در گام نخست تلاش شده که ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام عصر ایلخانی که با فرم سَر خروس ساخته شده‌اند، معرفی گردند و در ادامه به منظور کشف ویژگی‌های ریخت‌شناسانه آن‌ها، فرم و ساختار آثار مورد تحلیل و بررسی قرار گیرند.

* مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری نگارنده سوم با عنوان «پژوهشی در زیبایی‌شناسی ظروف زرین‌فام دوره ایلخانی» است که با راهنمایی نگارنده اول و مشاوره نگارنده دوم به انجام رسیده است.

واژگان کلیدی: ریخت‌شناسی، زرین‌فام، ظرف‌پیکره، ابریق، فرم سَر خروس، عصر ایلخانی

مقدمه

پیکره‌سازی در واژه‌نامه‌ها به معنای شکل‌دادن به مواد سخت و یا ساخت حجمی سه‌بعدی تعریف شده‌است که در پی بازنمایاندن موجودی جاندار، گیاه و یا نقشی مشخص است. هنر پیکره‌سازی در ایران تقریباً با نخستین گام‌های تمدن شکل می‌گیرد و مجسمه سفالی الهه زن‌باروری در کرمانشاه که مربوط به هزاره هفتم قبل از میلاد می‌باشد یکی از قدیمی‌ترین آثار هنر پیکره‌سازی ایرانی محسوب می‌گردد و گواه بر این مدعا می‌باشد. در ادامه هنرمندان تلاش کردند که اشیاء کاربردی از جمله ظروف را پیکره‌گون بسازند؛ اشیایی که دارای تزئینات بوده و همچنین کاربری خود را نیز حفظ می‌کردند. کهن‌ترین و در عین حال رایج‌ترین ظرف‌پیکره‌ها، ظروفی بودند که خروجی‌هایی دهان‌مانند داشتند و احتمالاً در دوران پیش از تاریخ برای ریختن مایعات در مراسم‌های مذهبی از جمله مراسم تدفین استفاده می‌شدند. با ورود اسلام به سرزمین ایران و در قرون اولیه و میانی اسلامی، شاهد تلاش‌هایی از سوی هنرمندانی هستیم که سعی دارند با تاکید بر جنبه زیباشناختی ظروف و اشیاء کاربردی، آنها را به پیکره مبدل سازند. در این دوران و به پاس خلق لعاب فاخر زرین‌فام و به اوج رسیدن آن در دوره تاریخی ایلخانی، این لعاب درخشان با تلالو طلاگونه‌اش به حریم ظرف‌پیکره‌ها وارد شد و تزئین ظرف‌پیکره‌های سفالی را زیبایی و لطافتی مضاعف بخشید. با این همه و از آن جایی که هدف این پژوهش بر اساس پاسخ به این پرسش‌ها استوار است: چه ویژگی‌های ریخت‌شناسانه‌ای در ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام عصر ایلخانی که با فرم سَر خروس ساخته شده‌اند، مشهود است؟ و همچنین فرم و ریخت قالب در ابریق‌های پیکره‌ای زرین‌فام با فرم سَر خروس چیست؟ تلاش شده که علاوه بر معرفی شاخص‌ترین ابریق‌های پیکره‌ای زرین‌فام که با فرم سَر خروس خلق گشته و از عصر ایلخانی به جای مانده‌اند، ویژگی‌های ریخت‌شنا سانه و فرمی این آثار بدان توجه‌شده و در نهایت تاثیرگذارترین فرم و ریخت قالب در میان این دست از ظروف پیکره‌گون، مشخص گردد. با توجه به مطالعات اولیه انجام‌شده، این فرضیه محتمل است که ابعاد منطقی و متناسب با کاربری ظروف، فرم و ساختار و همچنین ترکیب قطعات گوناگون هندسی در یک ظرف، از مهم‌ترین ویژگی‌های ریخت‌شناسانه ابریق‌های پیکره‌ای زرین‌فام عصر ایلخانی که با فرم سَر خروس خلق شده‌اند محسوب می‌گردد و ساختار قالب این ابریق‌ها، فرم دایره‌ای و استوانه‌ای شکل می‌باشد.

پیشینه تحقیق

آثار فاخر سفالین به‌ویژه شاهکارهای زرین‌فام به‌جای مانده از دوره ایلخانی، همچون اقیانوسی بزرگ و عمیق هستند که متأسفانه به اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته‌اند. باید اعتراف کرد که در میان آثار سفالین،

ظرف‌پیکره‌های نفیس زرین‌فام، متعلق به دوره ایلخانی، مورد بی‌مهری بسیار قرار گرفته‌اند و از آن‌ها به اندازه کافی یادنگرفته و از این دریای زیبایی بی‌خبر مانده‌ایم.

اتینگهاوزن^۱ نخستین پژوهش را در جهت معرفی جامع سبک‌های تولید آثار زرین‌فام در قالب مطالعه و بررسی آثار سبک کاشان انجام داده‌است و او تنها از ظروف پیکره‌ای ساخته‌شده در کاشان نام می‌برد و ساختار و نقوش آن‌ها را مورد توجه قرار نمی‌دهد.

ماسون^۲ نیز دیگر پژوهشگری است که به بررسی سفال زرین‌فام کشورهای مختلف از جمله عراق، مصر، سوریه و ایران می‌پردازد و ابرق‌های سرخ‌روسی در مطاعات او جایی ندارند.

با این همه و در میان مطالعات انجام‌شده توسط پژوهشگران ایرانی، در جایگاه نخست باید از دکتر شعبانعلی قربانی^۳ نام‌برد که ایشان در رساله دکتری خود با عنوان «تاریخچه و طراحی سرامیک‌های مجسمه‌ای ایرانی، از ماقبل تاریخ تا به امروز»، از سابقه طولانی و پربار سرامیک‌های مجسمه‌ای ایران در طول قرن‌ها می‌گوید. شعبانعلی قربانی همچنین به خاستگاه ظرف‌پیکره‌های ایرانی اشاره دارد و کاربری آن‌ها را نیز بیان می‌کند. لازم به اشاره است که تمرکز اصلی این پژوهشگر ایرانی، دوره تاریخی سلجوقیان می‌باشد و جای خالی آثار زرین‌فام متعلق به عصر ایلخانی از جمله ظرف‌پیکره‌ها به خوبی احساس می‌گردد. ظرف مجسمه‌ها با فرم‌های انسانی، حیوانی، هارپی‌ها و پرندگان از جمله آثاری هستند که توسط ایشان معرفی گشته‌اند اما وضعیت ریخت‌شناسی این آثار مورد کنکاش قرار نگرفته‌است.

از دیگر مطالعات انجام‌شده توسط پژوهشگران ایرانی، می‌توان به رساله دکتری با عنوان «مبانی نظری هنر پیکره‌سازی در ایران عصر سلجوقی»، اشاره کرد که توسط مهیار اسدی نگاشته شده‌است. ایشان در این پژوهش، پیکره‌های به‌جای‌مانده از دوره سلجوقی را معرفی کرده و به مبانی نظری خلق این آثار با تاکید بر رویکرد دین و دولت حاکم پرداخته‌است. با نگاهی به جامعه آماری این مطالعه خواهیم‌دید که ظرف‌پیکره‌های زرین‌فام نیز معرفی گشته‌اند که البته فرم و ساختار ریخت‌شناسانه آن‌ها مورد مطالعه نبوده‌است و تمرکز اصلی ایشان، ظرف‌پیکره‌های انسانی می‌باشد.

نجیبه رحمانی و فتانه محمودی، پژوهشگرانی هستند که در مقاله‌ای با عنوان «بررسی سیر تحول هارپی^۴ در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا دوران معاصر»، با رویکردی اساطیری، به معرفی هارپی‌ها و خاستگاه آن می‌پردازند. این پژوهشگران در ادامه از رشد زرین‌فام و ترسیم نقش هارپی بر سفالینه‌های زرین‌فام دوره

^۱. Ettinghausen

^۲. Mason

^۳. ShabanaliGhorbani

^۴ هارپی به عنوان مخلوقی ترکیبی، قدمتی طولانی در هنر ایران دارد و باید خاستگاه آن را در هنر پیش از تاریخ دانست. این نقش به عنوان موجود ترکیبی انسان - پرنده، با اساطیر کهن گره خورده‌است و در گذر زمان، در فرم مشخص و مفاهیم متفاوت استمرار یافته‌است.

ایلخانی سخن به میان می‌آورند. با این همه در این نوشتار به جز هارپی‌ها، گونه‌های دیگر از جمله ابریق‌های پیکره‌گون با فرم سر خروس معرفی نمی‌شوند و ساختار ریخت‌شناسانه آثار مورد توجه قرار نگرفته‌است. اونورجان اردال^۱، پژوهشگر ترک بخش طراحی سرامیک دانشگاه سلکوک قونیه می‌باشد که در پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد خود با عنوان «ارزیابی انواع سرامیک‌های دوره سلجوقی از نظر طراحی»، سرامیک‌های این عصر تاریخی را به ویژه در منطقه آناتولی، از نظر طراحی و فرایند تولید مورد بررسی و کنکاش قرار داده‌است؛ و در میان آثار مورد توجه ایشان، ظرف پیکره‌های زرین‌فام نیز به چشم می‌خورند که فرم و ساختار ریخت‌شناسانه آن‌ها مورد توجه نبوده و بررسی نگشته‌اند.

با این همه، عاملی که پژوهش حاضر را بدیع می‌نماید، توجه عمیق و تمرکز بر روی ویژگی‌های ریخت‌شناسانه ظرف پیکره‌های سفالین به ویژه ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به دوره تاریخی ایلخانی می‌باشد.

روش تحقیق

نوشتار پیش‌رو، ماهیتی بنیادین دارد و از حیث روش تحقیق، توصیفی تحلیلی می‌باشد و در زمره پژوهش‌های کیفی قرار می‌گیرد؛ در جمع‌آوری منابع از روش میدانی استفاده شده‌است و منابع کتابخانه‌ای و رجوع به سایت‌های معتبر داخلی و خارجی از جمله سایت‌های موزه‌ها، در گردآوری اطلاعات نقش داشته‌اند. لازم به اشاره‌است که رویکرد این پژوهش، رویکردی تاریخنگارانه می‌باشد.

۱. مبانی نظری تحقیق

۱-۱. لعاب زرین فام

در سراسر تاریخچه سفالگری و از میان تمام شیوه‌های تزئین سفال، لعاب زرین فام به دلیل درخشش و انعکاس رنگین‌مانی‌اش بسیار مورد توجه و تحسین بوده‌است. در عصر ایلخانی نیز قطعات سفالی پوشیده از لعاب زرین فام زینت بخش بسیاری از مجموعه‌های شخصی و موزه‌های جهان‌اند. زرین فام معادل «لوستر»^۲ است و نوعی تزئین رو لعابی (رو رنگی) می‌باشد که برای ایجاد جلای فلزی خاصی در سطح قطعات لعابدار استفاده می‌شود. سفالگران ایرانی در قرن‌های هفتم و هشتم هجری، (سیزدهم و چهاردهم میلادی)، این نوع رو رنگی‌ها را (لیفه)، می‌نامیدند. زرین فام در هر دوره‌ای فرآورده‌ای گران‌بها بود و منافع حاصل از آن می‌توانست

^۱Onurcan ERDAL

^۲. lustre

برای سفالگران انگیزه‌ای قوی باشد تا آنان رموز این فن را نزد خود نگاه دارند و مالک انحصاری این نوع ظروف باشند.^۱

یکی از مهم‌ترین منابع موجود در زمینه‌ی چگونگی ساخت لعاب زرین فام، متعلق است به «ابوالقاسم عبدالله کا شانی»، (۷۰۰ ه. ق). وی که یکی از اعضاء خاندان طاهر کا شانی و تاریخ نگار دربار ایلخانان مغول بوده‌است، در بخش پایانی کتاب ارزشمندش، *عرایس الجواهر و نفایس الاطایب*^۲، مبحثی روشن و عالمانه در باب مواد اولیه و چگونگی ساخت زرین فام نگاشته که بی شک کلید شناخت و بازسازی این تکنیک ویژه به حساب می‌آید.

۲-۱. ظرف پیکره

خالی از لطف نیست که قبل از تعریف واژگانی ظرف پیکره، به معارفه اجمالی پیکره پرداخته‌شود. پیکره به آثاری اطلاق می‌شود که صرفاً جنبه زیبایی‌شناختی داشته و هیچگونه کاربردی غیر از آن نداشته‌باشد. پیکره‌ها در اکثر موارد مستقل هستند و به اشیاء و هنرهای دیگر وابسته نیستند اما گاهی در جهت به کمال رسیدن هنرهای دیگر از جمله معماری، به خدمت آن‌ها در می‌آیند و فضای معماری را تلطیف می‌کنند. و اما آنچه از عنوان ظرف پیکره مشخص است، وابستگی آن به صنایع دستی است. در واقع این گونه آثار در درجه اول اشیای کاربردی هستند که بر وجه زیباشناختی آن تأکید بسیار زیادی شده است. آن چنان که در نگاه اول، بیننده از منظر زیبایی‌شناسی با آن مواجهه پیدا می‌کند و سپس در گام دوم پی به کاربرد آن می‌برد. اشیایی که دارای تزئین بسیار و قابل توجه‌اند ولی وجه کاربردی خود را هم چنان حفظ کرده‌اند.^۳

ظرف پیکره‌ها مشخصه ویژه‌ای در خود دارند و آن حالت مجوف^۴ (میان تهی)، بوده است که در بسیاری از موارد به شکل ظرف یا نشانه‌ای از آن نمایش داده شده است. احتمالاً هدف از ساخت آن‌ها، حمل و یا نگهداشتن بوده است. شاید مایعی برای مراسمی مقدس یا غذا جهت نیاز متوفی و غیره که ما از آن بی اطلاع هستیم. به هر حال، واضح است که آثاری از این دست، اگر هم به صورت عملی استفاده نداشتند، اما کاربردهای نمادین داشته‌اند.^۵

۳-۱. ابریق

۱. طه‌وری، نیر، «کاشی‌های زرین فام دوره‌ی ایلخانان مغول»، ۷۲.

۲. کاشانی، ابوالقاسم عبدالله، *عرایس الجواهر و نفایس الاطایب*، ۱۱۴.

۳. اسدی، مهیار، مبانی نظری هنر پیکره‌سازی در ایران عصر سلجوقی، ۱۰۵.

۴Mojavaf

۵. جام تیر، امین، «ویژگی‌های سفالینه‌های پیکره‌ای در ایران پیش از تاریخ»، ۳۰.

ابریق _ آبریز (دهخدا، ۱۳۷۷/۱۰، ۳۱۲)، برای نگهداری مایعات همچون آب، شراب و همچنین برای طهارت به کار می‌رفته‌است و در فرم‌های گوناگون شناسایی شده‌اند. بسیاری از زبان‌شناسان، ابریق را معرب از فارسی می‌دانند و معتقدند که ابریق فارسی معرب است و در اصل فارسی آن، آبراه یا آبریز بوده‌است.^۱

۲. معرفی ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی

۲-۱. معرفی نمونه‌ها

باید اشاره کرد ابریق‌های سرخروسی موجود بیشتر فیروزه‌ای هستند و ابریق‌های زرین‌فام به نسبت آن‌ها تعداد کمتری دارند. از اینرو تلاش‌شده از بین نمونه‌های زرین‌فام موجود، آثاری انتخاب گردند که نسبت به رقبا شاخص باشند؛ مولفه‌هایی از جمله سلامت ساختاری و سالم بودن نقوش، در دسترس بودن و از همه مهم‌تر تاریخ‌دار بودن آثار، در انتخاب آن‌ها بسیار مهم است. علاوه بر این، سعی شده نمونه‌هایی انتخاب گردند که علاوه بر دارا بودن فرم کلی ساختاری یکسان، در ریز ساختارها از جمله فرم تاج، فرم دسته و مولفه‌های تصویری، نسبت به دیگر ظروف، سطح بالاتری داشته باشند؛ به عنوان مثال، نقوش برجسته‌ای که بر روی مخزن ابریق ساتبیز اجرا شده‌است و مولفه‌های بصری که بر روی ابریق خاننکو و ساتبیز ۲ تصویر شده‌اند، با اختلاف، سرآمد از دیگر رقبا هستند و به زبان ساده، آثار سطح پایین و دم دستی انتخاب نشده‌اند. لازم بذکر است که در انتخاب نمونه‌ها از روش تطبیقی هم استفاده شده‌است؛ به این معنا که از میان ابریق‌هایی که بسیار مشابه یکدیگر هستند، ظرفی انتخاب شده‌است که در دسترس بوده، تاریخ‌دار و در عین حال از شرایط فیزیکی بهتری بهره‌مند باشد. به عنوان مثال، ابریق موجود در سایت آلامی که یک پلتفرم تصاویر آرشیوی می‌باشد، بسیار مشابه ابریقی است که در موزه سفال و آبگینه موجود است و از آنجایی که ابریق موجود در آبگینه برخلاف نمونه مشابه‌اش دارای تاریخ است و در دسترس می‌باشد، ابریق موزه آبگینه انتخاب شده‌است و آثار مشابه تکرار نشده‌اند.

۱. ریحانی، عظیمه، «معناشناسی واژه‌های معرب یاقوت، ابریق، استبرق در قرآن کریم»، ۳۷.

ابریق آلامی ابریق آبگینه

با این حال و در نهایت شاخص‌ترین نمونه‌های ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی، ۵ مورد بوده که در ادامه به معرفی آن‌ها خواهیم پرداخت.

ابریق کریستیز ابریق شماره ۱ ساتبیز ابریق شماره ۲ ساتبیز ابریق خانکو اکراین ابریق آبگینه تهران

تصویر شماره ۱- جامعه آماری ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، متعلق به عصر ایلخانی، آرشیو نگارنده

۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، (موجود در سایت حراجی کریستیز)

این ظرف پیکره‌گون زرین‌فام، ابریقی دسته‌دار است که در بالاترین قسمت خود، از فرم سر خروس بهره می‌برد و در حالتی ایستاده و بر روی قاعده دایره‌ای شکل استوار گردیده‌است. لازم به اشاره‌است که دسته تقریباً پهن و میله‌ای شکلی از قسمت پشت سر خروس به سمت پایین و تقریباً تا نیمه‌های این ابریق کشیده شده‌است. این ابریق سفالین، تنها یک دریچه ورود و خروج مایعات داشته و این ناحیه دقیقاً تاج خروس می‌باشد. بر روی این ابریق زرین‌فام، نقوش بسیار زیبایی چشم‌نوازی می‌کنند که به لحاظ سلامت کیفیت مطلوبی را دارا می‌باشند. شایان توجه‌است که بر روی این ابریق پیکره‌ای، کتیبه‌ای خلق شده و ابریق به لحاظ ساختاری، سالم بوده و وضعیت بسیار خوبی دارد. لازم بذکر‌است این ابریق پیکره‌ای زرین‌فام دارای ۲۳/۵ سانتی‌متر ارتفاع و در عریض‌ترین ناحیه، حدوداً ۱۴/۵ سانتی‌متر پهنا دارد و هم‌اکنون در سایت حراجی www.christies.com قابل دسترسی می‌باشد. طبقه‌بندی مکانی این اثر طبق اطلاعات موزه‌ای، ایران مرکزی یا شمالی می‌باشد و متأسفانه شهر محل ساخت این ظرف پیکره مشخص نیست. طبقه‌بندی زمانی ظرف پیکره نیز اواخر قرن سیزدهم و اوایل قرن چهاردهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۲- ابریق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، www.Christies.com

۲-۱-۲ ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، شماره ۱، (موجود در سایت حراجی ساتبیز)

این ظرف پیکره‌ای، ابریقی زرین‌فام است که با فرم سر خروس و در دوره ایلخانی ساخته شده‌است. این ابریق دارای دسته‌ای ظریف و لوله‌ای شکل می‌باشد که از ناحیه پشت سر خروس و کمی پایین‌تر از تاج آغاز می‌شود و تقریباً تا نیمه‌های ابریق امتداد پیدا می‌کند. نکته حائز اهمیت این ابریق پیکره‌ای زرین‌فام، وجود دو دریچه ورودی و خروجی می‌باشد که محل ورود مایعات، دقیقاً تاج خروس بوده و نوک پرده، ناحیه خروجی می‌باشد. لازم به اشاره‌است که در سرتاسر این ابریق، شاهد خودنمایی نقوشی زیبا هستیم و فقط در ناحیه انتهایی آن یعنی سطح مقطع دایره‌ای شکل اثر، هیچ نقشی تصویر نشده‌است. باید اشاره داشت که این اثر به لحاظ وضعیت نقوش و ساختار کلی در وضعیت مطلوبی به سر می‌برد. شایان توجه‌است این ظرف پیکره زرین‌فام ۳۵ سانتی‌متر ارتفاع دارد و قطر آن در عریض‌ترین نقطه تقریباً ۱۸ سانتی‌متر می‌باشد و هم‌اکنون در سایت

حراجی www.sothebys.com قابل دسترسی می‌باشد. طبقه‌بندی مکانی این اثر طبق اطلاعات موزه‌ای، کشور ایران و شهر محل ساخت آن کا شان می‌باشد. طبقه‌بندی زمانی ظرف‌پیکره نیز اوایل قرن سیزدهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی را نشان می‌دهد.

تصویر شماره ۳- ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، www.sothebys.com

۳-۱-۲- ابریق پیکره‌گون زرین فام با فرم سر خروس، شماره ۲، (موجود در سایت حراجی ساتبیز) این ظرف‌پیکره‌ای، ابریقی زرین فام است که با فرم سر خروس و در عصر تاریخی ایلخانی خلق گشته‌است. نکته بسیار مهمی که در مواجهه اول با این اثر دریافت خواهیم کرد، زیبایی بصری خارق‌العاده آن است که حاصل وجود نقوش گیاهی و انسانی بسیار ظریف و با کیفیت می‌باشد. همراهی دو ردیف کتیبه در ناحیه گردن خروس نیز به زیبایی این اثر افزوده‌است. شایان ذکر است همانگونه که نقوش به کار رفته و نحوه اجرای آن‌ها بسیار مطلوب می‌باشد، متاسفانه در برخی نواحی، نقوش دچار محو شدگی گشته‌اند. باید اشاره داشت که متاسفانه دسته این اثر فاخر آسیب‌دیده و به طور کامل تخریب شده است و فقط دو زائده در قسمت ابتدا و انتهای دسته به جای مانده‌است. علاوه بر این، ناحیه ای در قسمت پایینی اثر، دقیقاً زیر زائده قسمت انتهایی دسته دچار آسیب‌دیدگی شده و سوراخ گشته است. باید اشاره کرد که این ابریق زرین فام، تنها دارای یک دریچه برای ورود و خروج مایعات بوده که در ناحیه تاج خروس واقع شده‌است. متاسفانه اطلاعاتی در مورد ابعاد این ظرف‌پیکره در اختیار نیست و طبق اطلاعات موزه‌ای، طبقه‌بندی مکانی این اثر مربوط به کشور ایران و شهر کاشان بوده و طبقه‌بندی زمانی ظرف‌پیکره مربوط به اوایل قرن سیزدهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی می‌گردد. این اثر ارزنده هم اکنون در سایت حراجی www.sothebys.com قابل دسترسی می‌باشد.

تصویر شماره 4- ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، www.sothebys.com

۴-۱-۲- ابریق پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، (موجود در موزه خاننکو، کیف اکراین)

این ظرف پیکره گون زرین فام، ابریقی دسته دار است که در بالاترین قسمت خود، از فرم سر خروس بهره می برد و در حالتی ایستاده و بر روی سطح مقطعی دایره ای شکل استوار گردیده است. نکته حائز اهمیت اینکه، دسته این ابریق سفالین از جنس فلز می باشد و در دو نقطه به بدنه این اثر پیچ شده است. هم چنین در بالاترین نقطه این ابریق، درپوشی فلزی مشاهده می گردد که دقیقاً بر روی تاج خروس قرار گرفته است. به احتمال قریب به یقین، این دسته به همراه درپوش، مولفه هایی هستند که بعدها و در پی تخریب دسته اصلی اثر، بدان اضافه شده اند. شایان توجه است که در این اثر فقط یک دریچه برای ورود و خروج مایعات می بینیم و آن هم در ناحیه تاج این ابریق قرار گرفته است. بر روی بدنه این ظرف پیکره ایلخانی، نقوش زیبا و متعددی خلق شده که جز در ناحیه سمت راستی تاج، در سایر نواحی بسیار سالم باقی مانده و وضعیت مطلوبی دارند؛ باید اشاره داشت که ناحیه سمت راستی تاج، آسیب دیده و شکسته شده است و در دسترس نمی باشد. هم چنین کتیبه هایی نیز بر روی بدنه این ابریق به چشم می خورند که در دو ناحیه، یکی در قسمت بالایی یعنی گردن خروس و دیگری در قسمت های انتهایی یعنی نزدیک به سطح مقطع اثر اجرا شده اند. لازم بذکر است که ساختار کلی این اثر خوب ارزیابی می گردد و فقط همانطور که اشاره شد، دسته سفالین این ابریق تخریب شده و در دسترس نیست. لازم بذکر است تا به امروز، این اثر، تنها ابریق زرین فامی است که از وجود درپوش در قسمت بالایی تاج بهره می برد. این ظرف پیکره زرین فام دارای ۲۸/۵ سانتی متر ارتفاع می باشد و قطورترین نقطه آن حدوداً ۱۶/۵ سانتی متر پهنا دارد و هم اکنون در موزه خاننکو شهر کیف و در کشور اکراین نگهداری می شود. طبق اطلاعات موزه ای، طبقه بندی مکانی این اثر مربوط به کشور ایران و شهر کاشان می باشد و طبقه بندی زمانی ظرف پیکره، اواخر قرن سیزدهم میلادی یعنی دوره تاریخی ایلخانی را نشان می دهد.

تصویر شماره ۵- ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، آرشو نگارنده

۵-۱-۲- ابریق پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، (موجود در موزه سفال و آبگینه تهران)

این ظرف پیکره ای، ابریقی زرین فام است که با فرم سر خروس و در دوره تاریخی ایلخانی خلق شده است. این ابریق دارای دسته ای ظریف و نسبتاً پهن می باشد که از ناحیه پشت سر خروس و کمی پایین تر از تاج آغاز می شود و تقریباً تا نیمه های ابریق امتداد می یابد. نکته حائز اهمیت این ابریق پیکره گون زرین فام، وجود دو دریچه ورودی و خروجی می باشد که محل ورود، دقیقاً تاج خروس بوده و نوک پرنده، ناحیه خروجی مایعات می باشد که دو سوراخ تعبیه شده در این ناحیه، وظیفه خروج مایعات را بر عهده دارند. لازم به اشاره است که در سرتاسر این ابریق، شاهد نقوشی زیبا هستیم و فقط در ناحیه انتهایی آن یعنی سطح مقطع دایره ای شکل، نقشی ایجاد نشده و به جای نقش، کتیبه ای در این ناحیه به چشم می خورد. لازم بذکر است که در بعضی از نواحی قطور بدنه نیز کتیبه هایی مشاهده می گردد. باید اشاره داشت که این اثر به لحاظ وضعیت نقوش و ساختار کلی در وضعیت مطلوبی به سر می برد؛ اما در قسمت هایی از جمله دسته این اثر زرین فام، رنگ پریدگی هایی مشاهده می شود. شایان توجه است این ظرف پیکره زرین فام ۳۹/۵ سانتی متر ارتفاع داشته و قطر آن در عریض ترین ناحیه، حدوداً ۱۹/۵ سانتی متر می باشد و هم اکنون در موزه سفال و آبگینه شهر تهران و در کشور ایران نگهداری می گردد. طبق اطلاعات موزه ای، کشور ایران و شهر کاشان می باشد و طبقه بندی زمانی آن، سده هفتم هجری قمری و دوره تاریخی ایلخانی را نشان می دهد.

۳. تحلیل ریخت‌شناسانه نمونه‌های منتخب

۳-۱. تعریف ریخت‌شناسی

ریخت‌شناسی دانشی در حوزه مطالعات ادبی است که هم‌اکنون در سایر عرصه‌ها از جمله‌ها از جمله در مطالعات هنری کاربرد دارد. اصطلاح ریخت‌شناسی یا مرفولوژی^۱، نخستین بار به وسیله ولادیمیر پراپ^۲، محقق و مردم‌شناس روس مطرح شد. وی این اصطلاح را از دانش زیست‌شناسی وام‌گرفته و معتقد است: ریخت‌شناسی یعنی بررسی و شناخت اجزای تشکیل‌دهنده گیاه و ارتباط آن‌ها با یکدیگر و با کل گیاه. وی پژوهش در اشکال ظاهری موجود (اعم از زنده و غیر زنده)، را وظیفه ریخت‌شناسی می‌داند. می‌توان گفت ریخت‌شناسی ارتباط تنگاتنگی با ساختار و شکل دارد؛ از اینرو برای درک و مطالعه یک اثر باید اجزا و عناصر آن را بررسی کرد.^۳

به بیان دیگر تحقیق در ساختارهای آثار هنری، شناخت اشکال و گونه‌های آن و هر نوع تقسیم‌بندی که بتواند آثار را بر اساس مشخصه‌هایی متمایز کند، از مقوله ریخت‌شناسی است.^۴ با توجه به اینکه اساس نقد در هنر با هر رویکردی معطوف به فرم اثر هنری است، لذا به مدد این رویکرد می‌توان به تصویری کلی از ریخت آثار دست‌یافت و بدین ترتیب آن‌ها را مورد بررسی و تحلیل قرارداد.^۵

^۱ Morphology

^۲ Vladimir Propp

^۳. گلدمن، لوسین، نقد تکوینی، ۹-۱۰.

^۴. سرامی، قدمعلی، از رنگ گل تارنج خار؛ شکل‌شناسی داستان‌های شاهنامه، ۴.

^۵. سعدآبادی، معصومه، «ریخت‌شناسی صراحی‌های شیشه‌ای ایران در دوره‌های ۵ و ۶ ه.ق»، ۴.

۳-۲. مبانی تحلیل

در این مطالعه به منظور تحلیل ساختاری ظرف پیکره‌های زرین‌فام عصر ایلخانی، فرم آثار را با رویکرد ریخت‌شنا سانه مورد بررسی قرار خواهیم داد و بر این اساس، مولفه‌هایی هم‌چون توجه به ابعاد، نوع کاربری، فرم ظروف، ترکیب قطعات با یکدیگر، توجه به نواحی منقوش و خالی از نقش، نواحی کتیبه‌دار، قسمت‌های تخریب‌شده و ... مورد کنکاش قرار خواهند گرفت. با تکیه بر این مولفه‌ها، ابعاد کلی ظرف‌های پیکره‌ای و ابعاد قطعات تشکیل‌دهنده آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته و هم‌چنین ساختار کلی ظروف و فرم اجزای تشکیل‌دهنده آن مورد توجه خواهد بود و تلاش می‌گردد این اطلاعات به همراه نوع کاربری آثار، اشاره به نواحی تحت پوشش نقوش، نواحی غیر منقوش و نواحی دارای کتیبه، در جداولی منظم قرار گرفته و تنظیم گردند. لازم به اشاره است که برای هر یک از ظرف پیکره‌های زرین‌فام، پلانی خطی ترسیم خواهد شد که در این پلان، موقعیت اجزای تشکیل‌دهنده ظروف با شماره‌گذاری مشخص خواهد شد.

۳-۳. تحلیل ریخت‌شناسانه ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس

۳-۳-۱. ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، (سایت حراجی کریستیز)

این ظرف پیکره‌گون، یک ابریق زرین‌فام می‌باشد که در بالاترین ناحیه‌اش سردیسی از یک خروس خلق شده و بر همین اساس لقب ابریق سر خروسی را به خود اختصاص داده است. این ابریق یا تنگ که کاربری نگهداری و سرو مایعات را بر عهده دارد، ارتفاعی به اندازه $23/5$ سانتی‌متر را دارا می‌باشد و پهنای آن در عریض‌ترین نقطه حدوداً $14/5$ سانتی‌متر می‌باشد. با نگاهی به تصاویر این ابریق زرین‌فام، مشاهده می‌گردد که ساختار کلی آن پیچیدگی خاصی نداشته و بسیار ساده است. لازم به اشاره است که این تنگ سر خروسی، تنها از وجود یک دریچه برای ورود و خروج مایعات بهره می‌برد و دقیقاً ناحیه تاج خروس، در بالاترین نقطه، نقش دریچه و دهانه ورود و خروج را بازی می‌کند؛ این تاج در حقیقت نوار تسمه‌مانندی به پهنای تقریبی $1/5$ سانتی‌متر بوده که با فرم یک بیضی باریک ساخته شده است. باید اشاره کرد که سطح بالایی تاج خروس صاف بوده و انحنایی طاق‌گونه ندارد. تاج خروس از زمینه‌ای به رنگ سفید بهره می‌برد و دو خط افقی با رنگ قهوه‌ای نسبتاً تیره، سطح بالایی و پایینی تاج را از ناحیه صورت متمایز کرده است؛ هم‌چنین خطوطی عمودی و کوتاه، از نوار بالایی تاج به سمت نوار پایینی آن کشیده شده‌اند که با فاصله‌ای تقریباً یکسان و با همان رنگ قهوه‌ای نسبتاً تیره و به صورت مسطح، نقش شده‌اند. نکته حائز اهمیت اینکه این خطوط کاملاً موازی یکدیگر نبوده و به صورت یک دست و عمودی ترسیم نشده‌اند. شایان توجه است که در بالاترین نقطه تاج و دقیقاً بر روی خط افقی و قهوه‌ای رنگ بالایی، یک خط افقی با لعاب فیروزه‌ای خودنمایی می‌کند که در قسمت جلویی پررنگ‌تر است و در ناحیه میانی به شدت دچار محو شدگی گشته است. این دریچه ورودی و خروجی در پلان خطی اثر، با عدد شماره ۱ قابل مشاهده می‌باشد. تاج خروس بر روی یک ساختار استوانه‌ای لوله‌مانند قرار گرفته است؛ این ساختار لوله‌مانند به گونه‌ای طراحی شده است که هر چه به سمت پایین حرکت می‌کند عریض‌تر می‌شود و این سیر حرکتی تا عریض‌ترین ناحیه تنگ یعنی مخزن ادامه پیدا می‌کند و از عریض‌ترین نقطه به بعد از پهنای تنگ کاسته شده و این پیمایش مسیر، ساختاری پیازی شکل را رقم می‌زند. در نگاه اول به ناحیه مخزن این اثر، چهار فضای

منقوش مشاهده می‌گردد که توسط ۵ خط قهوه‌ای سرتاسری که به دور مخزن کشیده شده‌اند، از یکدیگر جدا شده‌اند، لازم به اشاره است که به جز خط اول و خط پایانی، سه خط دیگر به صورت دو رشته‌ای و با رعایت فاصله از هم اجرا شده‌اند. در فضای بالایی مخزن یک سری خطوط سرگردان با فرم پیچان مشاهده می‌شود که ضخامت آنها نیز در نقاط مختلف متغیر است و به احتمال فراوان هدف هنرمند، فقط پر کردن فضاهای خالی این منطقه بوده است. دومین ناحیه مخزن از حیث خودنمایی لعاب فیروزه‌ای بسیار دل‌انگیز است. در این ناحیه، در بین فضاهای فیروزه‌ای، خطوطی قهوه‌ای و سرگردان حضور دارند که نسبت به خطوط فضای بالایی از ضخامت کمتری برخوردار هستند و با بی‌نظمی در هم تنیده شده‌اند. این نقوش در عین بی‌نظمی، فضاهای سفید و خالی از نقش را به درستی، از حیث رعایت سواد و بیاض پوشش داده‌اند. منطقه سوم مخزن که بزرگترین ناحیه نیز محسوب می‌شود از وجود نقوشی انتزاعی و در عین حال منظم بهره می‌برد. نقوشی که به رنگ قهوه‌ای روشن و به صورت مسطح بر زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند. در این ناحیه علاوه بر نقوش انتزاعی، خطوطی پیچان و منحنی نیز مشاهده می‌گردد که در نهایت اشکالی قرینه را خلق کرده‌اند. اما در نهایت پایین‌ترین قسمت مخزن باز هم به صورت پوشیده از نقوش مختلف خودنمایی می‌کند؛ نقوشی که حاصل پیچ و تاب خطوط قهوه‌ای رنگ روشن می‌باشند و بر زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند. شایان توجه است که در این ناحیه نیز رد پای لعاب فیروزه‌ای به چشم می‌خورد. لعابی که فضای بین دو خط سرتاسری و قهوه‌ای رنگ را پر کرده است.

سرانجام ناحیه انتهایی مخزن بر روی یک قاعده دایره‌ای شکل که با فرم یک پیاله معکوس و به پهنای تقریبی ۱/۸ سانتی‌متر ساخته شده‌است، آرام می‌گیرد. باید اشاره کرد که در قسمت ابتدایی و بالایی ساختار لوله‌مانند تُنگ یعنی دقیقاً ناحیه پایینی تاج خروس، با اضافه کردن خمیر گل و طراحی مثلث‌گونه، نوک خروس خلق گشته‌است؛ این نوک در پلان خطی با عدد شماره ۲ مشخص شده‌است. هم‌چنین در دو طرف سر خروس با افزودن خمیر گل، دو ناحیه محدب‌گونه ایجاد شده که به تکامل فرم صورت خروس کمک کرده‌است. شایان توجه است که این ابریق زرین‌فام از وجود یک دسته با فرم فیتیل‌ای نیز بهره می‌برد که با ساختاری شبیه به یک عصا ساخته شده‌است. ابتدای این دسته به ناحیه پشت سر خروس متصل و قسمت انتهایی آن به نیمه بالایی مخزن وصل شده‌است. لازم بذکر است که بر روی دسته هیچ طرح و نقشی مشاهده نمی‌گردد و تمامی سطوح دسته اعم از سطح بیرونی، سطح داخلی و لبه‌های آن با لعاب قهوه‌ای روشن پوشش داده شده‌اند. ارتفاع دسته حدوداً ۱۰/۵ سانتی‌متر می‌باشد و موقعیت آن نیز در پلان خطی مشخص شده و عدد شماره ۳ بدان اشاره می‌کند. لازم به توضیح است که تقریباً در تمامی سطوح این ابریق زرین‌فام، نقوشی زیبا خودنمایی می‌کنند و فقط سطح مقطع پیاله‌ای شکل ابریق از وجود هرگونه نقشی بی‌بهره مانده‌است. این ناحیه فاقد نقوش، در پلان خطی با عدد شماره ۴ قابل مشاهده‌است.

تصویر شماره ۷- پلان خطی ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در سایت حراجی کریستیز

۲-۳-۳- ابریق پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، شماره ۱، (سایت حراجی ساتبیز)

این ظرف پیکره ایلخانی یک ابریق یا تنگ زرین فام می باشد که در بالاترین ناحیه خود از وجود یک پیکره با فرم سر خروس سود می برد. این تنگ سر خروسی کاربری سرو مایعات را داشته و ارتفاع آن ۳۵ سانتی متر می باشد. در نگاه نخست به این اثر، زیبایی چشمگیری را مشاهده می نماییم که حاصل وجود فضاهای برجسته منقوشی می باشد که با فرم بته جقه های واژگون ساخته شده اند. علاوه بر این، فرم تاج کنگره دار خروس نیز بر زیبایی این ظرف پیکره، بسیار افزوده است. تاج این ابریق سر خروسی به زیبایی هرچه تمام تر ساخته شده است و دلیل آن حضور کنگره هایی است که با فرم بته جقه های باریک و بلند خلق شده اند. باید اشاره گردد که این تنگ سر خروسی زرین فام از وجود دو دریچه مجزا برای ورود و خروج مایعات بهره می برد. دریچه ورودی که همان تاج کنگره دار خروس می باشد و دریچه خروجی که در حقیقت نوک خروس بوده و خود شامل دو سوراخ می شود. ناحیه تاج خروس یک نوار تسمه ای شکل بوده که بر فراز سر خروس قرار گرفته است و در واقع یک بیضی باریک می باشد. باید اشاره گردد که سطح بالایی تاج خروس، مسطح نبوده و با شیارهای بسیار منظمی، کنگره دار شده است. نکته جالب توجه اینکه شیارهای موجود بر روی تاج خروس، فضاهای برجسته ای خلق کرده که دقیقاً مشابه فرم گیاهی بته جقه بوده و به صورت واژگون خودنمایی می کنند. شایان توجه است که قسمت کنگره دار تاج خروس فاقد هرگونه دورگیری بوده و بته جقه ها در بستری به رنگ سفید اجرا شده اند؛ فضای بین این نقوش، خالی از هرگونه طرح و نقشی می باشد. لازم بذکر است که تاج خروس در قسمت دسته ابریق ارتفاع کمتری را به خود اختصاص داده است و هرچه به سمت نوک خروس حرکت می کنیم، ارتفاع تاج بیشتر می شود. محل قرارگیری تاج که دریچه ورودی اثر نیز می باشد، در پلان خطی با عدد شماره ۱ مشخص شده است. شایان توجه است که بلافاصله بعد از تاج ساختار کلی تنگ آغاز می گردد که این ساختار با فرمی پیاپی شکل ساخته شده و در حقیقت استوانه ای لوله ای شکل بوده که هرچه به سمت پایین حرکت می کند به پهنای آن افزوده می گردد. در بالاترین قسمت این استوانه، دقیقاً در ناحیه مقابل دسته، نوک خروس قرار گرفته که با استفاده از خمیر گل و با فرمی مثلث گونه ساخته شده است و قسمت جلویی آن خیلی تیز نیست و قوس نسبتاً ملایمی دارد. در

قسمت جلویی و در دو طرف نوک، دو سوراخ تعبیه شده که با فرمی بادامی و به صورت افقی طراحی و ساخته شده‌اند. موقعیت نوک خروس به همراه دریچه‌های خروج، در پلان خطی با عدد شماره ۲ قابل مشاهده می‌باشد. مطابق روال معمول ساختار صورت در ابریک‌های سر خروسی، در دو طرف صورت این ابریک نیز دو ناحیه برآمده و محدب‌گونه اجرا شده است که فرمی دایره‌ای شکل دارند و درون این دایره‌ها، نقوش گیاهی بسیار زیبایی از اسلیمی‌های پیچان خودنمایی می‌کنند؛ اسلیمی‌هایی که به صورت مسطح و به رنگ قهوه‌ای روشن تصویر شده‌اند. نکته حائز اهمیت اینکه در درون این ناحیه دایره‌ای شکل و دقیقاً در قسمت شمال شرقی، یک دایره کوچکتر نیز نقش شده است که همان چشم خروس می‌باشد و دقیقاً در وسط این دایره، یک نقطه قهوه‌ای رنگ نسبتاً درشت مشاهده می‌گردد که در واقع تخم چشم خروس است. شایان ذکر است که اسلیمی‌های موجود در این برآمدگی محدب گونه، دو مسیر اسپیرالی را دنبال می‌کنند که یکی مسیر دایره‌ای بزرگ‌تر یعنی همان محیط دایره است و اسپیرال دوم از چشم خروس منشعب شده است. این ابریک دارای یک دسته فیتله‌ای و گرد می‌باشد که دقیقاً از ناحیه پشت سر خروس آغاز شده و با قوسی بسیار خفیف و ملایم رو به جلو حرکت می‌کند و یکباره با پرخشی زیاد، رو به پایین به حرکت خود ادامه داده و به قسمت بالایی مخزن متصل می‌گردد. لازم بذکر است که در محل قوس دسته، یک زائده طراحی و اجرا شده که به نظر می‌رسد وظیفه کنترل خروج ناگهانی مایعات را بر عهده دارد؛ بدین معنا که با قرار گرفتن انگشت شصت بر روی آن، ابریک به صورت کنترل شده خم می‌شود و خروج مایعات به صورت دلخواه صورت می‌گیرد. لازم به توضیح است که بر روی دسته این ابریک، هیچ‌گونه نقش و طراحی مشاهده نمی‌گردد و فقط بر روی لبه‌های جانبی آن یک نوار مسطح سرتاسری قهوه‌ای رنگ تصویر شده است؛ نواری که دقیقاً در وسط دسته اجرا شده و فضای سمت چپی و راستی آن، کاملاً به طور مساوی تقسیم شده است. محل قرار گرفتن دسته در پلان خطی با عدد شماره ۳ و محل ایجاد زائده روی آن نیز با عدد شماره ۴ قابل تشخیص می‌باشد. مخزن بسیار زیبا و منقوش این ابریک در عریض‌ترین نقطه‌اش، قطری در حدود ۱۸ سانتی‌متر را دارا می‌باشد و در قسمت انتهایی به قاعده‌ای دایره‌ای شکل متصل می‌گردد. آنچه در نگاه اول به مخزن ابریک توجه را جلب می‌کند، نواحی برجسته و برآمده‌ای است که به زیبایی هرچه تمام‌تر خلق گشته‌اند. در قسمت بالایی مخزن یک فرم بسیار زیبا که در هنرهای سنتی نیز مقدس به شمار می‌آید، بر گرداگرد ابریک، پنج مرتبه تکرار شده است. این فرم ساختاری قندیل نام دارد که از گردن خروس آویزان شده و دقیقاً به خط قهوه‌ای رنگ ناحیه پایینی سر خروس متصل گشته است. در ناحیه مرکزی مخزن و دقیقاً پایین قندیل‌ها، یک نقش بسیار زیبای دیگر مشاهده می‌گردد که به صورت برجسته و با ابعاد بزرگتر از قندیل‌ها، بر گرداگرد مخزن خلق گشته‌اند. این فرم بسیار زیبای گیاهی، بته‌جقه نام دارد که به صورت وارونه و معکوس، به سمت ناحیه انتهایی مخزن کشیده شده‌اند. نکته بسیار مهم در مورد این بته‌جقه‌ها این است که در درون هر یک از آنها، یک بته جقه دیگر و با فاصله از دیوار محیطی خودنمایی می‌کند. این بته‌جقه‌های درونی، بر روی برآمدگی واقع شده‌اند و پیچ و تاب‌های نقوش اسلیمی را به همراه دارند؛ اسلیمی‌هایی که نسبتاً ظریف، به رنگ قهوه‌ای و به صورت مسطح اجرا شده‌اند. لازم به توضیح است که ساختار سطح مقطع دایره‌ای شکل این ابریک به فرم یک پیاله معکوس طراحی شده و ارتفاع آن حدوداً ۳/۵ سانتی‌متر می‌باشد. نکته حائز اهمیت اینکه به غیر از قاعده دایره‌ای شکل این اثر، سایر نواحی منقوش می‌باشند. موقعیت سطح مقطع ظرف پیکره در پلان خطی با عدد شماره ۵ قابل مشاهده می‌باشد.

تصویر شماره ۸- پلان خطی ابريق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در سایت حراجی ساتبیز

۳-۳-۳- ابريق پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، شماره ۲، (سایت حراجی ساتبیز)

این ظرف پیکره گون متعلق به عصر ایلخانی، در حقیقت یک ابريق یا تَنگ زرین فام می باشد که در بالاترین نقطه خود از وجود یک سردیس با فرم خروس بهره می برد و بر همین اساس نیز به ابريق سر خروسی شهرت یافته است. این تَنگ زرین فام سر خروسی به احتمال فراوان کاربری نگهداری و سرو مایعات را بر عهده داشته و متأسفانه در اطلاعات موزه های آن، به ابعاد ظرف پیکره اشاره ای نشده است. در اولین نگاه به این اثر زرین فام، آنچه توجه زیادی را به خود جلب می کند، نقوش بسیار زیبای تصویر شده بر روی آن به ویژه در ناحیه مخزن اثر می باشد که در این میان، تصاویر مربوط به پنج پیکره انسانی بسیار سرآمد است. ناحیه مخزن به لحاظ دارا بودن فرم های زیبای هندسی، نواحی حاوی کتیبه، نقوش گیاهی و تصاویر زیبایی از پیکره های انسانی، بسیار حائز اهمیت می باشد. مخزن ابريق یک ساختار پیازی شکل داشته که در بالاترین نقطه اش یک نوار سرتاسری به دور گردن ابريق کشیده شده است؛ این نوار از یک الگوی زیبای هندسی میزبانی می کند که گره طنابی بافت نام دارد و با لعاب سفید، بر زمینه ای قهوه ای اجرا شده است. کمی پایین تر از این گره زیبا، یک فضای کتیبه دار خودنمایی می کند که توسط دو خط افقی سرتاسری سفید رنگ از دیگر فضاها متمایز شده است. زمینه این ناحیه کاملاً به رنگ قهوه ای روشن بوده و با تکنیک ایجاد خراش، کتیبه ای به خط کوفی تزیینی اجرا شده است؛ با توجه به اینکه رنگ کتیبه سفید می باشد و بر اثر خراشیدگی ایجاد شده است، می توان با قاطعیت گفت که رنگ زمینه اصلی ابريق سفید بوده است. متأسفانه متن این کتیبه قابلیت خوانش ندارد. بلافاصله بعد از این ناحیه یک منطقه حاوی کتیبه و نقوش هندسی به چشم می خورد که از بالا توسط یک خط افقی بسیار ظریف قهوه ای رنگ و از قسمت انتهایی توسط یک خط افقی سرتاسری قهوه ای رنگ و نسبتاً ضخیم، از دیگر نواحی جدا شده است. در این ناحیه کتیبه ای سرتاسری و نقوشی هندسی حضور دارند و محل قرارگیری آنها به گونه ای است که نقوش هندسی در نیمه بالایی و کتیبه ها در نیمه پایینی اجرا شده اند؛ به گونه ای که انگار منطقه دقیقاً به دو نیمه مساوی تقسیم شده است. نقوش هندسی نیمه بالایی نقوشی دایره ای و ظریف می باشند که در کنار هم و با تعداد فراوان قرار گرفته اند و درون هر یک از آنها یک نقطه ترسیم شده است. لازم بذکر است که تمامی این نقوش به صورت مسطح و به رنگ قهوه ای روشن اجرا شده اند. باید اشاره کرد با وجود نقوشی که بسیار زیبا تصویر

شده و چشم‌نوازی می‌کنند، بخش‌هایی از این ابریق شدیداً آسیب‌دیده و تخریب شده‌است؛ دسته این اثر زیبا، ناحیه‌ای است که شدیداً آسیب‌دیده و بر اثر شکستگی کاملاً از بین رفته‌است و فقط دو زائده که مربوط به قسمت ابتدایی و انتهایی دسته می‌باشد باقی مانده‌است؛ زائده بالایی دقیقاً پشت سر خروس و دیگری به قسمت بالایی مخزن متصل شده‌است. این زائده‌ها در پلان خطی اثر با شماره‌های ۱ و ۲ قابل شناسایی می‌باشند. همچنین در نواحی پایینی مخزن، دقیقاً کمی پایین‌تر از زائده ناحیه پایینی دسته، قسمتی از تنگ تخریب و سوراخ شده‌است؛ محل مربوط به این تخریب و سوراخ‌شدگی نیز در پلان خطی با رنگ مشکی مشخص شده و عدد شماره ۳ بدان اشاره دارد. لازم به اشاره‌است که این ابریق سر خروسی زرین‌فام، تنها از وجود یک دریچه برای ورود و خروج مایعات بهره می‌برد که همان تاج خروس می‌باشد و در بالاترین ناحیه این ابریق، تاج خروس قرار گرفته که در واقع یک نوار تسمه‌مانند می‌باشد که به فرم یک بیضی باریک ساخته شده‌است و در پلان خطی با عدد شماره ۴ قابل رویت می‌باشد. لازم بذکر است در دو طرف صورت خروس، برآمدگی‌هایی ایجاد شده که مولفه‌هایی از جمله چشم‌ها به صورت مسطح، بر آن تصویر شده‌اند. فرم ساختاری چشم‌ها به گونه‌ای است که دقیقاً در قسمت مرکزی صورت، یک دایره قهوه‌ای‌رنگ تصویر شده و درون این دایره با رعایت فاصله، یک دایره با محیط کوچکتر ترسیم شده است و این توالی با خلق دایره‌های کوچکتر ادامه‌یافته تا به دایره مرکزی برسد و درون دایره مرکزی که کوچک‌ترین آنها نیز محسوب می‌شود، یک نقطه بسیار کوچک نقش شده است که تخم چشم خروس می‌باشد. لازم به اشاره است که تمامی دایره‌ها و نقطه مرکزی آنها به صورت مسطح و به رنگ قهوه‌ای، بر زمینه‌ای سفید خلق شده و تا حدودی دچار محو‌شدگی لعاب گشته‌اند. در قسمت جلویی ناحیه سر، ناحیه‌ای مثلث‌شکل به چشم می‌خورد که با افزودن خمیر گل ساخته شده و در نهایت فرم نوک پرنده حاصل گشته‌است. باید اشاره داشت که بر روی این نوک، دو حفره مقعرگونه با فرم بادامی شکل افقی مشاهده می‌گردد که سوراخ نبوده و فقط نمایی از دریچه‌های خروجی را به نمایش گذاشته‌اند. این حفره‌های گود و مقعر خلق شده بر روی نوک خروس، در پلان خطی مربوط به اثر کاملاً مشهود می‌باشند. بعد از تاج خروس، گردن تنگ آغاز می‌شود که فرمی استوانه‌ای شکل و لوله‌مانند داشته و به سمت پایین حرکت می‌کند؛ گردن اثر که سر خروس هم جزئی از آن محسوب می‌شود، در طول مسیر و حرکت به سمت پایین، عریض‌تر می‌گردد و این افزایش پهنا تا عریض‌ترین ناحیه مخزن ادامه‌یافته و از آنجا به بعد از عرض ابریق کاسته می‌شود و این فرایند تا محل اتصال به پایه ادامه پیدا می‌کند. شایان توجه‌است که بر روی ناحیه بالایی مخزن و روی گردن ابریق، دو نوار افقی سرتاسری به چشم می‌خورد که حاوی کتیبه‌اند و این کتیبه‌ها به صورت مدور به دور تنگ تابیده شده‌اند؛ بدون شک وجود این نوارهای کتیبه‌دار به زیبایی بصری اثر افزوده‌است. موقعیت نوارهای کتیبه‌دار ظرف‌پیکره نیز در پلان خطی مشخص شده‌اند و اعداد شماره ۵ و ۶ بدان‌ها اشاره دارد. از دیگر نکاتی که در مورد این ابریق می‌توان بیان کرد، سطح مقطع این ظرف پیکره‌گون می‌باشد که ساختاری با فرم یک پیاله معکوس را دارد و باید اشاره داشت که بر خلاف سایر نواحی منقوش اثر، این منطقه فاقد هرگونه نقش و طرحی می‌باشد. این سطح مقطع در پلان خطی با عدد شماره ۷ قابل مشاهده می‌باشد.

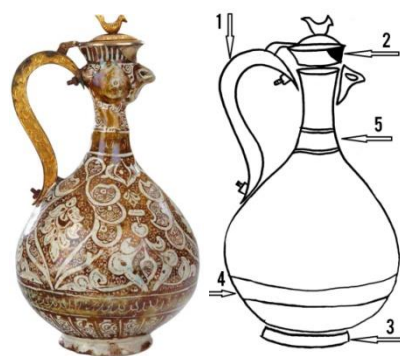

تصویر شماره ۹- پلان خطی ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در سایت
حراجی ساتبیز

۴-۳-۳- ابریق پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس، (موزه خاننکو، کیف اکراین)

این ظرف پیکره متعلق به دوره تاریخی ایلخانی، یک تنگ یا ابریق زرین‌فام بوده که در بالاترین ناحیه خود سردیسی از یک خروس را به همراه دارد و به علت وجود همین سردیس، به تنگ سر خروسی معروف گشته‌است. کاربری این ابریق زرین‌فام نیز سرو مایعات بوده و درازایی به ارتفاع ۲۸,۵ سانتی‌متر را دارا می‌باشد. در نگاه نخست به این ظرف پیکره، نکته‌ای جلب توجه می‌کند و آن هم وجود یک دسته فلزی، همراه با اتصال پیچ و مهره‌ای و همچنین وجود یک درپوش فلزی در قسمت بالایی اثر می‌باشد. آنچه مسلم است، عدم تعلق عناصر یادشده به ظرف پیکره می‌باشد و به طور حتم پس از تخریب دسته، در جهت ترمیم، مرمت و یا زیباسازی اثر، بدان اضافه شده‌است. در هر صورت این اثر زرین‌فام از حیث حضور یک مولفه ساختاری غیر هم‌جنس و فلزی، منحصر به فرد می‌باشد. محل قرارگیری دسته فلزی این ظرف پیکره، در پلان خطی با عدد شماره ۱ قابل مشاهده می‌باشد. علاوه بر وجود عناصر فلزی در این اثر، به کار رفتن نقوشی بسیار زیبا به همراه دو ردیف کتیبه، بر خاص بودن این ظرف پیکره افزوده‌است. این تنگ زرین‌فام از وجود دو دریچه برای ورود و خروج مایعات بهره‌مند می‌باشد؛ به گونه‌ای که تاج خروس همان دریچه ورودی بوده و نوک خروس نقش دهانه خروجی را ایفا می‌کند. این اثر سر خروسی مطابق اکثر نمونه‌های موجود از این عصر، بر خلاف داشتن عناصر تزئینی و نقوشی زیبا، از ساختار کلی ساده و غیر پیچیده‌ای سود می‌برد. تاج خروس که در بالاترین نقطه این ظرف پیکره قرار دارد، متشکل از یک نوار تسمه‌ای شکل بوده که با ساختاری شبیه به یک بیضی باریک طراحی و ساخته شده‌است و ناحیه جلویی و عقبی آن کمی به سمت جلو و عقب تمایل یافته‌است. قسمت بالایی این تاج مسطح بوده و ارتفاع آن حدوداً ۱/۵ سانتی‌متر می‌باشد. لازم بذکر است که قسمت جلویی تاج، دقیقاً ناحیه بالای نوک، شکسته شده و از بین رفته‌است و یک درپوش فلزی که بر روی خود یک پیکره فلزی پرنده‌گون نیز به همراه دارد، روی تاج قرار گرفته‌است. شایان توجه است چندین خط مسطح به صورت عمودی، از نقطه بالایی تاج به سمت ناحیه پایینی تاج کشیده شده‌اند که این خطوط قهوه‌ای رنگ بوده و با فاصله از یکدیگر، بر زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند. لازم به ذکر است که در فضای خالی بین خطوط عمودی، هیچ طرح و نقشی تصویر نشده است. موقعیت تاج در پلان خطی با عدد شماره ۲ مشخص شده‌است و ناحیه شکسته شده آن نیز با رنگ مشکی در پلان خطی مشهود می‌باشد. لازم به اشاره‌است که همانند همه ابریق‌های سر خروسی زرین‌فام، بلافاصله بعد از تاج، فرم ساختار کلی ابریق شروع می‌شود که باز هم پیازی شکل بوده و در حقیقت یک استوانه لوله‌ای شکل می‌باشد که از بالا به پایین عریض می‌شود؛ باز هم مطابق دیگر ابریق‌های سر خروسی، عریض شدن تا پهن‌ترین قسمت مخزن که حدوداً ۱۶/۵ سانتی‌متر می‌باشد ادامه پیدا می‌کند و پس از آن از پهنای تنگ کاسته شده و به پایه‌ای دایره‌ای شکل با فرمی شبیه به یک پیاله معکوس متصل می‌گردد؛ این پیاله بر خلاف سایر نواحی تنگ فاقد هرگونه نقشی می‌باشد و ارتفاع آن حدوداً ۱/۵ سانتی‌متر می‌باشد. محل قرارگیری سطح مقطع پیاله‌ای شکل ابریق در پلان خطی با عدد شماره ۳ قابل تشخیص می‌باشد. در ابتدای فرم استوانه‌ای شکل و در ناحیه سر خروس، با اضافه کردن خمیر گل به قسمت جلویی سر و دقیقاً ناحیه مخالف دسته، فرم نوک خروس شکل گرفته‌است. لازم به ذکر است که قسمت جلویی نوک خیلی تیز طراحی نشده و قوسی ملایم دارد. نوک خروس تقریباً فرمی مثلث‌گونه دارد و دریچه‌های خروجی که در حقیقت دو سوراخ با فرمی بادامی شکل و افقی می‌باشند، در آن تعبیه شده‌اند؛ نوک خروس در پلان خطی کاملاً مشهود است. لازم به اشاره‌است که در دو طرف سر خروس، دو ناحیه برجسته و محدب اجرا شده که صورت خروس را شکل داده‌است. در این ناحیه برآمده، آثار

لعب قهوه‌ای رنگ خفیفی مشاهده می‌گردد که متاسفانه به شدت محو شده است؛ در میان این ناحیه محدب‌گونه، یک دایره سفید رنگ که در میان آن یک نقطه قهوه‌ای نیز ترسیم شده است، به چشم می‌خورد. در اطراف این ناحیه محدب‌گونه خطوطی قهوه‌ای رنگ مشاهده می‌گردد که بسیار ظریف و با فرم اسپیرالی پیچ و تاب خورده‌اند و نقش تزینی و فضا پرکن را ایفا می‌کنند؛ این خطوط مسطح هستند و تا قسمت ابتدایی مخزن تصویر شده‌اند. شایان توجه است که ساختار کلی ابريق توسط شش خط افقی سرتاسری به هفت ناحیه با اندازه‌های مختلف تقسیم شده است که در این میان، ناحیه مخزن، بزرگترین ناحیه را به خود اختصاص داده است. مخزن اصلی‌ترین مؤلفه تصویری این ابريق نیز محسوب می‌شود و از حیث بصری، قوه زیبایی شناسی مخاطب را به وجد می‌آورد. باید اشاره گردد که این مخزن به چهار بخش تقسیم می‌شود که به صورت یکی در میان مناطق حاوی کتیبه و مناطق منقوش را شامل می‌شوند. ناحیه بالایی مخزن، یک منطقه قهوه‌ای رنگ می‌باشد که توسط دو خط سفید رنگ افقی، از دیگر مناطق جدا شده است. در این ناحیه یک کتیبه با تکنیک ایجاد خراشیدگی خلق شده است که به خط نسخ می‌باشد و متاسفانه متن آن قابلیت خوانش را ندارد. بعد از ناحیه کتیبه‌دار مخزن، با یک ناحیه بسیار بزرگ مواجه می‌شویم که ویتروینی از نقوش گیاهی و هندسی می‌باشد. در این ناحیه نقوش بسیار زیبای گیاهی و هندسی تصویر شده‌اند که روش کار بدین گونه می‌باشد که در ابتدا نقوش گیاهی در سرتاسر فضاهای موجود توسط خطوطی نازک و ظریف دورگیری می‌شوند و اصطلاحاً مرزبندی نقوش را مشخص می‌کرده‌اند؛ بعد از اینکه تمامی نقوش گیاهی مرزبندی شدند، فضای خالی بین آنها با رنگ قهوه‌ای پر می‌شده است. اما در مورد نقوش گیاهی بسیار زیبای این منطقه باید اشاره کرد به نقش گل پنبه‌ای که در دسته گل‌های ختایی قرار می‌گیرد و نقش گیاهی شاه‌عباسی تیموری که به زیبایی خلق شده‌اند. اسلیمی‌های ساده نیز از دیگر نقوشی هستند که در این ناحیه به وفور تصویر شده‌اند. نقش گیاهی دیگری که در این منطقه خودنمایی می‌کند نقشی با نام برگ سیب می‌باشد که به صورت تک برگ، دو برگ و سه برگی، به زیبایی هرچه تمام‌تر خلق شده‌اند. در ناحیه زیرین بزرگترین بخش مخزن، یک ناحیه باریک وجود دارد که با خطوطی سفید و سرتاسری، از مناطق دیگر متمایز شده است. این ناحیه، زمینه‌ای تماماً قهوه‌ای رنگ دارد و بر روی آن کتیبه‌ای به خط نسخ خودنمایی می‌کند که به روش ایجاد خراش اجرا شده است. آخرین منطقه متعلق به مخزن، فضایی پوشیده از نقوش هندسی می‌باشد که با فرم اسپیرالی پیچ و تاب خورده‌اند؛ نقوشی ظریف که به رنگ قهوه‌ای، مسطح و بر زمینه‌ای سفید تصویر شده‌اند. لازم به توضیح است که موقعیت نوارهای کتیبه‌ای این ابريق که یکی در ناحیه انتهایی مخزن و دیگری در ناحیه انتهایی گردن خروس واقع شده‌است، در پلان خطی با اعداد شماره ۴ و ۵ مشخص شده‌است.

تصویر شماره ۱۰- پلان خطی ابریق زرین فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در موزه

خاننکو، کیف اکراین

۵-۳-۳- ابریق پیکره گون زرین فام با فرم سر خروس، (موزه سفال و آبگینه تهران)

این ظرف پیکره گون عصر ایلخانی، یک ابریق زرین فام می باشد که در بالاترین ناحیه خود، یک سردیس با فرم سر خروس را همراهی می کند. کاربری این ابریق نیز به احتمال فراوان نگهداری و سرو مایعات بوده است و ارتفاع آن ۳۹/۵ سانتی متر می باشد. در نگاه نخست به این اثر زرین فام، آنچه خودنمایی می کند بدنه شگفت انگیز و زیبای آن بوده که این زیبایی در ناحیه مخزن به مراتب چشمگیرتر می شود؛ حتی با نگاهی گذرا به این ابریق، نقوشی که به صورت برجسته خلق شده و دائما به دور تنگ در حال تکرار می باشند، توجه را به خود جلب می کند. با تامل بیشتر بر روی نقوش مخزن، مشاهده می گردد که برخی قسمت های تکرار شونده نقوش، از نظر اندازه با یکدیگر اختلاف دارند و با تکیه بر این مهم، احتمال قالبی بودن ساختار تنگ و یا لاقط قالبی بودن نقوش برجسته مخزن بسیار کاهش می یابد. لازم به اشاره است که نقش تکرار شونده برگردا گرد مخزن که شش مرتبه تکرار شده است، ساختاری شبیه به یک خروس داشته که به صورت کاملا انتزاعی خلق گشته است؛ می توان این گونه گفت که فرم این نقش انتزاعی، خروسی را به نمایش گذاشته که در حال انجام یک حرکت ورزشی، مشابه فیگور گرفتن در بدنسازی است. سر این خروس انتزاعی به صورت یک فرم گیاهی سرو مانند یعنی بته چقه طراحی شده و چشم ها و نوک خروس بر روی آن و به صورت مسطح نقاشی شده اند. لازم به توضیح است که بدن خروس از یک ساختار لوزی مانند ساخته شده است و از قسمت چپ و راست این لوزی، دو بال خروس که به دست های یک ورزشکار شباهت دارند، منشعب می شوند و با قوسی نسبتا تند، دوباره به سمت بدن پیچانده شده و فرمی نسبتا دایره ای شکل را تشکیل می دهند. از قسمت پایین لوزی نیز یک ناحیه برجسته منشعب می گردد که در ادامه دوشاخه شده و به دو پای فانتزی برای خروس تبدیل می شود. لازم به اشاره است که در قسمت انتهایی، این پاها دوباره به سمت داخل می چرخند و با تشکیل یک فرم ساختاری قطره مانند به هم متصل می شوند. در واقع این ابریق زرین فام سر خروسی از شش پیکره با فرم انتزاعی خروس که بر روی مخزن واقع شده اند میزبانی می کند که از این منظر کاملا منحصر به فرد می باشد. نقش خروس انتزاعی، در پلان خطی با رنگ مشکی مشخص شده است. باید اشاره گردد که این ابریق زرین فام از دو دریچه برای ورود و خروج مایعات سود می برد که دریچه ورودی دقیقا تاج، و نوک خروس دهانه خروجی ابریق می باشد؛ در واقع دریچه خروج متشکل از دو سوراخ بوده که بر روی نوک خروس و به فرم ساختاری بادامی شکل افقی اجرا شده است. در پلان خطی، موقعیت دریچه ورودی با عدد شماره ۱ و محل دریچه خروجی با عدد شماره ۲ قابل شناسایی می باشد. فرم کلی این تنگ نیز ساختاری پیازی شکل داشته و در بالاترین ناحیه، سر خروس قرار گرفته است. سر خروس در این ابریق کمی متفاوت با نمونه های مشابه است و فرم ساختاری تاج، عامل این تفاوت می باشد. با توجه به فرم تاج می توان ساختار کلی سر خروس را همانند یک طاق مرتفع، با قوسی دایره ای و ملایم به شمار آورد. در حقیقت در میان تمامی ابریق های سر خروسی جامعه آماری این پژوهش، فقط ابریق سر خروسی موجود در موزه آبگینه تهران می باشد که تاجی مدور بر بالاترین ناحیه خود به همراه دارد. شایان توجه است که بروی تاج خروس، خطوطی به رنگ قهوه ای روشن با بافت مسطح به چشم می خورند. این خطوط در قسمت انتهایی تاج یعنی منطقه نزدیک به دسته، از ارتفاع کمتری بهره می برند و هرچه به قسمت میانی تاج نزدیک می شویم، بر درازای آنها افزوده می شود و در محل نزدیک به نوک خروس، دوباره کوتاه می شوند. لازم بذکر است که جهت

حرکت خطوط قهوه‌ای‌رنگ، با شیب ملایمی به سمت نوک خروس می‌باشد و در نواحی نزدیک به نوک، این خطوط کاملاً به صورت عمودی ترسیم می‌شوند. شایان توجه است که خطوط ترسیم‌شده بر روی تاج، بر روی زمینه‌ای سفید اجرا شده‌اند و ضخامت خطوط از ابتدا تا انتها یکسان نمی‌باشد. خطوط قهوه‌ای در بالاترین نقطه دارای پهنا و ضخامت بیشتری می‌باشند و در مسیر حرکت رو به پایین، از ضخامت آنها کاسته می‌شود. لازم به اشاره‌است که نوک پرنده با افزودن خمیر گل و با فرمی مثلث‌گونه اجرا شده‌است که خروجی‌های بادامی‌شکل نیز بر روی آن طراحی و ساخته شده‌اند و ساختار آن خیلی تیز نیست و در قسمت جلوی‌اش، با انحنايي دایره‌ای و ملایم همراه است. لازم به توضیح است که تمام سطح نوک با لعاب قهوه‌ای روشن پوشش داده شده است و فقط سوراخ‌ها که در واقع همان آبریزگاه ابريق می‌باشند، بدون رنگ و لعاب باقی مانده‌اند. محل قرارگیری نوک خروس در پلان خطی کاملاً مشهود می‌باشد و سوراخ‌های خروجی با رنگ مشکی در پلان خطی مشخص شده‌اند. هم‌چنین باید به نواحی محدب و برآمده دایره‌ای‌شکل دو طرف سر خروس اشاره کرد که به واسطه آنها فرم صورت خروس تکامل یافته‌است؛ چشم‌ها در این ناحیه محدب‌گونه، به صورت مسطح تصویر شده‌اند. دور تا دور این نواحی برآمده توسط خطوطی قهوه‌ای‌رنگ دورگیری شده است و در قسمت جلویی و نزدیک به نوک خروس، چهار دایره تکرار شده است. این دایره‌ها که چندان مرتب و دقیق تصویر نشده‌اند، تو در تو اجرا شده و رفته رفته از قطر آنها کاسته می‌شود تا اینکه در مرکزی‌ترین نقطه، تخم چشم تصویر شده و خودنمایی می‌کند؛ تمامی این دایره‌ها که به چشم منتهی می‌شوند، با رنگ قهوه‌ای روشن اجرا شده‌اند. بلافاصله بعد از سر خروس، ناحیه گردن ابريق قرار داشته که از یک لوله استوانه‌ای‌شکل ساخته شده‌است و در مسیر حرکت به سمت پایین عریض‌تر شده و به پهنای آن اضافه می‌گردد؛ این افزایش پهنا تا عریض‌ترین ناحیه مخزن ادامه می‌یابد و از آنجا به بعد و تا رسیدن به پایه ابريق، پهنای مخزن کاهش پیدا می‌کند. این رویه معمول تمامی ابريق‌های سر خروسی تا به امروز به نظر می‌رسد. عریض‌ترین ناحیه در این ابريق به پهنای تقریبی ۱۹/۵ سانتی‌متر می‌رسد. شایان توجه‌است که دسته این اثر، نواری تسمه‌ای‌شکل بوده که در قسمت بالایی، دقیقاً به پشت سر خروس وصل شده‌است و در ادامه تغییر مسیر داده و با قوسی تقریباً نود درجه، رو به پایین حرکت می‌کند و به نیمه بالایی مخزن متصل می‌گردد. محل قرارگیری دسته اثر در پلان خطی با عدد شماره ۳ قابل تشخیص می‌باشد و در این پلان، زائده روی دسته با رنگ مشکی مشخص شده‌است. نکته‌ای که دسته این ابريق زرین‌فام را منحصر به فرد می‌کند، وجود یک بافت برجسته به صورت گره‌چینی می‌باشد که به زیبایی هرچه تمام‌تر، بر نوار بیرونی دسته اجرا شده است. شایان ذکر است که در قسمت بالایی دسته، دقیقاً در ناحیه افقی آن، یک زائده کوچک با فرم مثلثی اجرا شده است که تماماً با لعاب قهوه‌ای روشن پوشش داده شده است و با قرار گرفتن انگشت بر روی آن، کنترل مایعات هنگام خروج از ابريق آسان‌تر می‌شود. نکته‌ای که باید بدان توجه داشت این است که دقیقاً بعد از این زائده، بافت گره‌چینی که گره مسطر چهار نقطه‌ای، نام دارد آغاز می‌شود و تا انتهای‌ترین قسمت دسته ادامه می‌یابد. نکته حائز اهمیت اینکه تمامی بافت برجسته این گره زیبا با رنگ سفید اجرا شده و فضای بین آنها با رنگ قهوه‌ای روشن پر شده است. لازم به ذکر است که از پهنای این دسته تسمه‌ای‌شکل، هرچه از بالا به سمت پایین حرکت می‌کنیم کاسته می‌شود و این تغییر پهنا از ابتدا تا انتها بسیار خفیف می‌باشد. در پایان باید اشاره کرد که نوار داخلی دسته فاقد هرگونه طرح و نقشی می‌باشد و رنگ این ناحیه کاملاً سفید است؛ هم‌چنین باید اشاره داشت که لبه‌های بیرونی این دسته نیز فاقد هرگونه نقشی است و با رنگ قهوه‌ای روشن اجرا شده‌اند که متأسفانه در اکثر نقاط، محوشدگی رنگ مشاهده می‌گردد. در نهایت

ساختار کلی این ابریق سر خروسی بر روی یک قاعده دایره‌ای شکل که ساختاری شبیه به یک پیاله معکوس را دارد استوار می‌گردد. لازم به اشاره است که بر روی این پیاله هیچ نقشی تصویر نشده اما یک کتیبه سرتاسری، دور تا دور این سطح مقطع را پوشش داده است که تا به امروز و در بین تمامی ابریق‌های سر خروسی، این اثر از حیث وجود کتیبه در این ناحیه، منحصر به فرد می‌باشد. ارتفاع این قاعده حدوداً ۲/۵ سانتی‌متر می‌باشد و موقعیت آن در پلان خطی با عدد شماره ۴ قابل مشاهده می‌باشد.

تصویر شماره ۱۱- پلان خطی ابریق زرین‌فام با فرم سر خروس، عصر ایلخانی، موجود در موزه سفال و آبگینه، تهران، ایران

۴. جمع‌بندی یافته‌ها

مراد از ویژگی‌های ساختاری، همان خصوصیات است که مستقیماً با شاکله و کیفیت اجرایی آثار در ارتباط است. در این بخش تلاش شده که این مولفه‌ها در جدولی دقیق، گرد هم جمع‌شده و ارائه گردند. لازم به اشاره است که علامت $\sqrt{\quad}$ به معنای وجود یک مولفه ساختاری در ظرف پیکره و علامت - به معنای عدم وجود آن می‌باشد. همچنین در مبحث اعداد و ارقام، فقط اعداد مربوط به ارتفاع آثار به دلیل متکی بودن به اطلاعات ارائه شده توسط محل نگهداری آنها، کاملاً دقیق می‌باشد و دیگر اعداد و ارقام ارائه شده در این نوشتار، تقریبی هستند؛ در عین حال این اعداد از حیث محاسبه، بسیار به واقعیت نزدیک می‌باشند.

طبق اطلاعات و گزارشات موجود در موزه‌ها و محل‌های نگهداری آثار، کاربری ابریق‌ها عمدتاً سرو مایعات بوده است؛ البته که ساختار کلی ظرف و صرف ابریق بودن نیز، تا حد زیادی این کاربری را تایید می‌نماید. در میان جامعه آماری این پژوهش، ابریق موجود در موزه سفال و آبگینه تهران، از حیث مرتفع‌ترین این آثار، جایگاه نخست را به خود اختصاص داده است و تنها نمونه‌ای می‌باشد که در سطح مقطع خود، از وجود یک کتیبه سرتاسری سود می‌برد. وضعیت ظاهری و کیفیت اجرای آثار، خوب ارزیابی می‌شود و تنها در دو ابریق آسیب‌دیدگی نسبتاً جدی مشاهده می‌گردد؛ تخریب دسته در ابریق شماره دو موجود در سایت ساتبیز و تخریب دسته و استفاده از فلزات جایگزین، در دیگر ابریق موجود در موزه خاندنکو اکران. تمامی آثار از وجود یک دریچه برای ورود مایعات بهره می‌برند که بلا استثنا در همه آنها، تاج خروس این وظیفه را بر عهده

گرفته‌است. تاجی که از یک نوار پهن تسمه‌مانند ساخته‌شده و با فرم بیضی در بالای سر خروس قرار گرفته‌است؛ در این میان خروس موجود در موزه آبگینه، تاج متفاوتی را تجربه می‌کند و فرم ساختاری منحصر به خود را دارد. تاجی طاق‌گونه که شیب نسبتاً تندی هم خلق گشته‌است. اما دریچه‌های خروج که در قسمت نوک پرنده قرار گرفته‌اند، در حقیقت دو سوراخ بوده که با فرمی بادامی شکل و به صورت افقی ساخته شده‌اند. از میان آثار مورد بررسی در این نوشتار، دو ابریق موجود در سایت حراجی کریستیز و ساتبیز، فاقد دریچه‌های خروج هستند و فقط نمایی از دو دریچه را به همراه دارند. نکته حائز اهمیت اینکه در ابریق‌هایی که در آنها دریچه‌های خروجی تعبیه شده‌است، بر روی دسته نیز یک زائده برجسته برای مهار خروج مایعات خلق شده و به احتمال زیاد این برجستگی بر روی دسته ابریق‌های فاقد دریچه خروجی، اجرا نمی شده‌است؛ همانطور که در ابریق موجود در سایت کریستیز شاهد چنین ادعایی هستیم. چشم‌های خروس‌ها در ناحیه محدب‌مانندی که بر روی صورت قرار گرفته، به صورت نقاشی و مسطح اجرا شده‌اند. نکته جالب توجه اینکه تمامی ظرف‌پیکره‌های سر خروسی بر روی یک سطح مقطع دایره‌ای شکل استوار گشته‌اند که فرم این دایره، دقیقاً مشابه یک پیاله معکوس ساخته شده‌است. ارتفاع این پیاله‌ها بین ۱/۵ تا ۳/۵ سانتی‌متر متغیر است که ابریق شماره ۱ موجود در سایت حراجی ساتبیز، صاحب بلندترین آن است. نکته‌ای که در مورد دسته این ابریق‌ها باید بدان اشاره کرد این است که تمامی آنها با فرمی عضایی شکل ساخته شده‌اند و تنها در میزان قوس تند و کند با هم اختلاف دارند. در مورد نقوش به کار رفته در این آثار باید چنین گفت که تقریباً تمامی سطوح این ابریق‌ها پوشیده از نقوش متعدد و زیبایی هستند و تنها قسمت‌هایی که فاقد هرگونه نقشی می‌باشند، پیاله‌های معکوس یا همان سطح مقطع‌های این ابریق‌های زرین‌فام می‌باشد؛ در این میان، ابریق موزه آبگینه استثناً می‌باشد و تنها نمونه‌ای است که در سطح مقطع خود از همراهی یک کتیبه سرتاسری سود می‌برد. پیاله‌های معکوس، از آن دسته نقاط می‌باشند که از وجود هرگونه لعاب نیز بی‌بهره مانده‌اند و فقط ابریق موجود در موزه خاننکو دارای سطح مقطع لعابی می‌باشد. کتیبه‌ها در دو ابریق سایت کریستیز و ابریق شماره ۱ ساتبیز حضور ندارند و ابریق‌های موزه خاننکو و ابریق شماره ۲ سایت ساتبیز، از دو کتیبه سرتاسری میزبانی می‌کنند. ابریق موزه آبگینه به واسطه وجود کتیبه در سطح مقطع خود، تنها اثری می‌باشد که سه ناحیه کتیبه‌دار را در خود جای داده‌است.

جدول شماره ۱- تحلیل ویژگی‌های ساختاری ابریق‌های پیکره‌گون زرین‌فام با فرم سر خروس،

متعلق به عصر ایلخانی

اثر	ابریق کریستیز	ابریق ساتبیز ۱	ابریق ساتبیز ۲	ابریق خاننکو اکراین	ابریق آبگینه تهران
مولفه‌های ساختاری					

نوع کاربری	سرو مایعات، تزئینی	سرو مایعات، تزئینی	سرو مایعات، تزئینی	سرو مایعات، تزئینی	سرو مایعات، تزئینی
فرم ساختار کلی اثر	پیازی شکل	پیازی شکل	پیازی شکل	پیازی شکل	پیازی شکل
ارتفاع اثر	۲۳/۵ سانتی متر	۲۸/۵ سانتی متر	اطلاعاتی در دست نیست	۳۵ سانتی متر	۳۹/۵ سانتی متر
عریض ترین ناحیه	۱۴/۵ سانتی متر	۱۶/۵ سانتی متر	اطلاعاتی در دست نیست	۱۸ سانتی متر	۱۹/۵ سانتی متر
وضعیت ظاهری و کیفیت اجرا	وضعیت ظاهری و کیفیت اجرا، عالی ارزیابی می شود.	وضعیت ظاهری به دلیل آسیب دیدگی و استفاده از فلزات جایگزین، ضعیف اما کیفیت اجرا، عالی ارزیابی می شود.	وضعیت ظاهری به دلیل آسیب دیدگی ضعیف اما کیفیت اجرا، عالی ارزیابی می شود.	وضعیت ظاهری و کیفیت اجرا، عالی ارزیابی می شود.	وضعیت ظاهری و کیفیت اجرا، عالی ارزیابی می شود.
آسیب دیدگی	فایده هر گونه آسیب دیدگی می باشد.	دارای ترک های جزئی در برخی نواحی از جمله دسته و نوک؛ هم چنین شکستگی جزئی در قسمتی از سطح مقطع	دسته اثر کاملاً تخریب شده و جز زائده های ابتدا و انتهای دسته، چیزی باقی نمانده است. هم چنین سوراخی در ناحیه مخزن وجود دارد.	دسته این اثر به کلی تخریب شده و به جای آن یک دسته فلزی جایگزین شده است. هم چنین ناحیه جلویی تاج خروس نیز شکسته و	ترک های جزئی در قسمت هایی از ابرق از جمله نواحی بالایی مخزن مشاهده می گردد اما در قسمت تاج یک شکستگی به چشم

		مشاهده می‌گردد.	شکستگی در ناحیه گردن وجود دارد که مرمت‌شده و ترک‌هایی از آن مشاهده می‌گردد.	کاملاً تخریب شده‌است.	می‌خورد که مرمت‌شده و تنها ترک‌هایی از آن باقی مانده‌است.
دریچه ورودی	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس	۱ دریچه، تاج خروس
فرم دریچه ورودی	نوار پهن بیضی شکل	نوار پهن بیضی شکل	نوار پهن بیضی شکل کنگره‌دار	نوار پهن بیضی شکل	طاق گونه (تاج خروس از دو فرم طاق گونه ساخته‌شده که فضای بین آنها همان دریچه ورودی ابریق می‌باشد)
دریچه خروجی	فاقد دریچه خروجی بوده و فقط نمایی از دریچه در ناحیه نوک خروس مشاهده می‌گردد.	دو دریچه خروجی در ناحیه نوک خروس مشاهده می‌گردد.	فاقد دریچه خروجی بوده و فقط نمایی از دریچه در ناحیه نوک خروس مشاهده می‌گردد.	دو دریچه خروجی در ناحیه نوک خروس مشاهده می‌گردد.	دو دریچه خروجی در ناحیه نوک خروس مشاهده می‌گردد.
فرم دریچه خروجی	تصویری از دریچه‌های	فرم دریچه‌های	نمایی از دریچه‌های	فرم دریچه‌های	فرم دریچه‌های

خروجی، به صورت مسطح و به فرم بادامی شکل افقی، نقاشی شده است.	خروجی، به صورت بادامی شکل افقی می باشد.	خروجی، به صورت فرورفته و مقعرگونه و با فرم بادامی شکل افقی خلق شده است.	خروجی به صورت بادامی شکل افقی می باشد.	خروجی به صورت بادامی شکل افقی می باشد.	
فرم نوک	مثلت گونه	مثلت گونه	مثلت گونه	مثلت گونه	مثلت گونه
فرم چشم ها	به صورت مسطح و دایره ای شکل نقاشی شده است.	به صورت مسطح و دایره ای شکل نقاشی شده است.	به صورت مسطح و دایره ای شکل نقاشی شده است.	به صورت مسطح و دایره ای شکل نقاشی شده است.	به صورت مسطح و دایره ای شکل نقاشی شده است.
فرم سطح مقطع	پیاله ای شکل معکوس	پیاله ای شکل معکوس	پیاله ای شکل معکوس	پیاله ای شکل معکوس	پیاله ای شکل معکوس
ارتفاع سطح مقطع	۱/۵ سانتی متر	اطلاعاتی در دست نیست	۳/۵ سانتی متر	۱/۸ سانتی متر	۲/۵ سانتی متر
فرم دسته	عصایی با قوس زیاد	عصایی با قوس زیاد	عصایی با قوس ملایم	عصایی با قوس زیاد	عصایی با قوس زیاد
زائده روی دسته	—	—	√	—	√
نواحی منقوش و غیر منقوش	تمام نواحی ابریق دارای نقوش متعددی می باشند و	تمام نواحی ابریق دارای نقوش متعددی می باشند و	تمام نواحی ابریق دارای نقوش متعددی می باشند و	تمام نواحی ابریق به جز دسته، زیر نوک و سطح مقطع،	تمام نواحی ابریق به جز دسته، زیر نوک و سطح مقطع،

دارای نقوش متعددی می باشند. سطح مقطع اثر تنها ناحیه ای است که از وجود لعاب نیز بی بهره مانده است.	سطح مقطع اثر فاقد هر گونه نقش و لعاب است.	سطح مقطع اثر فاقد هر گونه نقش و لعاب است.	سطح مقطع اثر فاقد هر گونه نقش و لعاب است.	سطح مقطع این اثر فاقد لعاب می باشد.
حضور کتیبه	—	—	—	√
		این ابریق دارای دو نوار کتیبه دار سرتاسری در ناحیه بالای مخزن می باشد که دقیقا در مجاورت هم قرار گرفته اند.	این ابریق دارای دو نوار کتیبه دار سرتاسری در ناحیه بالای مخزن و دیگری در قسمت انتهایی مخزن می باشد.	این ابریق دارای ۳ ناحیه کتیبه دار می باشد. دو ناحیه جام مانند که با فاصله اندکی از هم، در یک فرورفتگی نقش شده اند و دیگری در سطح مقطع اثر خودنمایی می کند.

۵. نتیجه

در دوره تاریخی ایلخانی، ابریق های زرین فام بسیار زیبایی ساخته شده است که در این میان آثاری به پاس همراهی سردیسی از خروس، به ابریق های سر خروسی شهرت یافته اند. این ابریق های فاخر که با فرم ساختاری

پیاپی شکل خلق گشته‌اند، علاوه بر کاربری سرو مایعات، جنبه تزئینی نیز داشته‌اند. در بالاترین نقطه این ظرف پیکره‌های دلنواز، تاج خروس قرار دارد که دقیقاً دریچه ورودی مایعات می‌باشد. تاج با نواری تسمه‌مانند، با فرم یک بیضی ساخته شده و گاهی این فرم ساختاری، کنگره‌دار بوده و زیبایی تاج را دوچندان کرده‌است.

بلافاصله بعد از تاج، فرم ساختاری گردن ابریق آغاز می‌گردد که در همان ابتدای گردن، سر خروس قرار گرفته‌است. در دو طرف صورت خروس، دو ناحیه محدب‌گونه خلق شده که چشم‌های خروس در همین ناحیه برآمده، به صورت مسطح و به کمک فرم‌هایی دایره‌ای شکل و تو در تو، نقش شده‌اند. دقیقاً در ناحیه جلویی صورت، یک ساختار مثلث‌گونه ایجاد شده‌است که نقش نوک خروس را بازی می‌کند و در تمامی ابریق‌های سر خروسی، این ناحیه میزبان دریچه‌های خروجی یا همان آبریز ابریق می‌باشد. دو سوراخ که با فرمی بادامی شکل و به صورت افقی تعبیه شده‌اند، همان دریچه‌های خروجی می‌باشند؛ البته که در برخی آثار فقط نمایی از دریچه‌های خروجی، با ساختاری فرو رفته و مقعرگونه و با همان فرم بادامی شکل خودنمایی می‌کند.

با رسیدن به ناحیه انتهایی گردن خروس، بخش مخزن ابریق‌ها آغاز می‌گردد که زیباترین اتفاقات تصویری و مضمونی نیز در همین ناحیه رقم می‌خورد. در ناحیه مخزن، نقوش هندسی و گیاهی متعددی به صورت مسطح تصویر شده‌است که در این میان درشت‌نقش‌ها از جمله نقوش ختایی شاه‌عباسی، بسیار چشم‌نواز هستند. اسلیمی‌های ساده نیز در گوشه و کنار قسمت‌های مختلف مخزن در قالب اسپیرال‌های پیچان خودنمایی می‌کنند؛ همچنین نقوش بسیار ظریفی در لابلای درشت‌نقش‌ها حضور دارند که فضاهای خالی را به زیبایی هرچه تمام‌تر پوشش داده‌اند و به سبک کاشان که حاصل ایجاد خراش بر روی لعاب قهوه‌ای می‌باشد، اجرا شده‌اند. کتیبه‌ها نیز مولفه‌های تصویری ارزنده‌ای هستند که در برخی از ابریق‌ها و در فضای مربوط به مخزن، گاهی به چشم می‌آیند. نکته حائز اهمیت اینکه، رنگ زمینه در اکثر نواحی ابریق‌های زرین‌فام، سفید می‌باشد و لعاب قهوه‌ای روشن، رنگ غالب نقوش و کتیبه‌هایی است که در نواحی مختلف ابریق‌ها خلق شده‌اند. شایان ذکر است که ابریق‌ها از وجود یک ساختار زیبا به نام دسته نیز سود می‌برند که عمدتاً با لعاب یکدست پوشش داده می‌شوند و در این میان، فقط دسته ابریق موزه آبگینه، نقوشی در قالب گره‌چینی‌های بسیار زیبا را با خود به همراه دارد. مخزن ابریق‌ها در نهایت به تکیه‌گاه و سطح مقطع خود متصل می‌گردند و این سطوح پایانی در تمامی ابریق‌های سر خروسی با یک ساختار مشترک یعنی فرم پیاله‌ای معکوس ساخته شده‌اند. لازم به توضیح است که تقریباً در تمامی ابریق‌ها، ناحیه سطح مقطع فاقد رنگ و لعاب است و از وجود هرگونه طرح و نقشی بی بهره مانده‌است.

کتاب‌نامه

کتاب‌ها:

۱. اکبری، عباس. سهم کاشان در تاریخ سفال و سرامیک جهان/سلام. تهران: انتشارات دانشگاه تهران (پردیس هنرهای زیبا)، ۱۳۹۰.
۲. پیرنیا، حسن، و عباس اقبال. تاریخ ایران از آغاز تا انقراض قاجاریه. تهران: انتشارات خیام، ۱۳۸۰.
۳. محمدزاده میانجی، مهناز. بررسی سیر تحول سفال زرین فام در جهان. تهران: انتشارات سروش، ۱۳۹۲.
۴. زهدی، محمد، و فرخ‌فر، فرزانه. محراب‌های زرین فام/ایرانی. تهران: انتشارات موسسه مطالعات هنر اسلامی، ۱۳۹۸.
۵. معتقدی، کیانوش. خاندان طاهر کاشانی. تهران: انتشارات پیکره، ۱۳۹۳.
۶. کاشانی، ابوالقاسم عبدالله. عرایس الجواهر و نفایس الأطلایب. به کوشش ایرج افشار. تهران: انتشارات المعی، ۱۳۸۶.
۷. گلدمن، لوسین. نقد تکوینی. ترجمه‌ی محمد غیاثی. چاپ اول. تهران: نگاه، ۱۳۸۲.
۸. سرامی، قدمعلی. از رنگ گل تا رنج خار؛ شکل‌شناسی داستان‌های شاهنامه.

مقالات مجلات:

۸. سلیمی، امینو. "هنر کاشی و محراب". کتاب ماه هنر، شماره ۸۶ (بهمن و اسفند ۱۳۸۳): تهران.
۹. نیکخواه، هانیه. "نگاهی بر سفال زرین فام ایرانی". کتاب ماه هنر، شماره ۱۵۱ (فروردین ۱۳۹۰): تهران.
۱۰. طه‌پوری، نیر. "کاشی‌های زرین فام دوره‌ی ایلخانان مغول". کتاب ماه هنر، شماره ۴۵-۴۶ (خرداد و تیر ۱۳۸۱): تهران.
۱۱. جام‌تیر، امین، علی اصغر شیرازی، و عباس اکبری. "ویژگی‌های سفالینه‌های پیکره‌ای در ایران پیش از تاریخ". نگره (۱۳۸۹).
۱۲. زمانی سعدآبادی، معصومه، فرنوش شمیلی، و حمیده حرمتی. "ریخت‌شناسی صراحی‌های شیشه‌ای ایران در دوره‌های ۵ و ۶ ه.ق". هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی ۲۵، شماره ۴ (۱۳۹۹).

همایش‌ها و پایان‌نامه‌ها:

۱۳. ریحانی، عظیمه، سعیده‌السادات امیرخلیلی، و طیبه ابراهیمی. "معناشناسی‌واره‌های معریاقوت، ابریق، استبرقدر قرآن کریم". مقاله‌ارائه‌شده در همایش پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، ۱۳۹۶.
۱۴. اَسدی، مهیار. مبانی نظری هنر مجسمه‌سازی در ایران عصر سلجوقی. پایان‌نامه دکتري، دانشگاه اصفهان، ۱۳۹۷.

15. ETTINGHAUSEN, Richard. Evidence for the identification of Kāshān pottery. *ArsIslamica*, 1936, 44-75.
16. MASON, Robert B. *Shine like the sun: lustre-painted and associated pottery from the medieval Middle East*. Mazda Publishers, 2004.
17. Wu, Thomas. "Systems of Belief: Animal-Shaped Ewers and Ritual Handwashing." *Legion of Honor*. January 14, 2021.
18. Erdal, Osman. *Evaluation of Seljuk Siliceous Ceramic Figurine Tradition in Terms of Artistic Design*. Master's thesis, Selcuk University, 2017.

منابع الکترونیکی

19. www.davidmus.dk
20. www.chiswickauctions.co.uk
21. islamicart.museumwnf.org
22. www.alamy.com
23. www.searchcollection.asianart.org (access date: 2016/10/02).
24. www.collections.vam.ac.uk (access date: 2016/03/03).
25. www.christies.com
26. www.sothebys.com